

УДК 378(477.86)(091)+94(477.86)”16/17”

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-28>

Іван Монолатій

ORCID: 0000-0002-8963-774X

АКАДЕМІЯ АНДРІЯ ПОТОЦЬКОГО В СТАНИСЛАВОВІ. ЩОДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ ІНСТИТУЦІЇ ОСВІТИ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКУ

Стаття присвячена дослідженню генези першого навчального закладу «гуманістичного типу» на теренах сучасного Івано-Франківська – академії, заснованої в 1669 р. власником міста Станиславова Андрієм Потоцьким. У контексті сучасних процесів декомунізації й актуалізації політики національної пам'яті в Україні автор звертається до проблеми історичних витоків Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, ставлячи під сумнів усталену в советський період дату його заснування (1940 р.) і пропонуючи її перегляд на підставі аналізу джерел ранньомодерної доби. У статті показано, що освітня інституція, створена в Станиславові в другій половині XVII ст., функціонувала як елемент ширшого соціокультурного й політичного простору багатонаціонального прикордонного регіону Речі Посполитої. Освіта розглядається не лише як інструмент інтелектуального формування, а і як важливий чинник етнополітичної рівноваги, символ соціального престижу й складова надрегіональних культурних та економічних зв'язків. На основі критичного аналізу історико-краєзнавчої літератури XIX–XX ст., а також залучення джерел XVII–XVIII ст. (подорожніх описів, панегіричних текстів, локальних наративів) реконструюється процес заснування академії, її освітні функції, інституційна специфіка та місце в міському соціумі Станиславова. Автор аргументує, що цей навчальний заклад відповідав тогочасним європейським уявленням про гуманістичну освіту й виконував роль осередку формування еліт у прикордонному регіоні. У підсумку стаття обґрунтовує необхідність перегляду датування заснування сучасного Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, уписуючи його історію в значно триваліший історичний континуум і пропонуючи нову перспективу осмислення інституційної спадкоємності, регіональної ідентичності й політичної історії освіти.

Ключові слова: політична історія, історія України, політична культура, навчальний заклад «гуманістичного типу», Станиславів, Андрій Потоцький, Потоцькі, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

**«... українські історики досі майже не надавали уваги
університетові набагато ближчому»**

Наталя Яковенко [7, с. 298]

Вступ. У контексті процесів декомунізації в Україні сучасні контраверсії довкола історичних витоків Карпатського національного університету імені Василя Стефаника – закладу вищої освіти, який 2025 р. став правонаступником Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (попередні назви – Прикарпатський університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківський державний педагогічний інститут імені Василя Стефаника, Станіславський учительський інститут [18]), неминуче стосуються й стосуватимуться різних версій і моделей національної пам'яті та ідентичності кількох етнонаціональних спільнот Покуття, з XVII ст. починаючи. Взаємини між ними, як відомо, коливалися в межах двох етноконфліктних полюсів: нейтрально-діалогічного – такого, що сприймав взаємини різно- й рівностатусних спільнот, і протиборчо-суперечливого – того, що міцно зав'язував вузол

© І. Монолатій, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

взаємопов'язань і суперечностей, щоби згодом його навзаєм або нарізно розв'язувати, хоча й у різний спосіб (замирення, компромісу, конфлікту), що, як відомо, не завжди вдавалося [4, с. 509–514].

Історіографія цих етнополітичних, етносоціальних та етноконфесійних взаємин окреслюється сьогодні відомими конструктами «жити й давати жити іншим», «разом, але майже окремо», «інші свої», «етнопериферійність» [4, с. 7–17], у цілому ж оперуючи поняттям «паралельного забігу на етнонаціональних доріжках» тих етнонацій, котрі на початок ХХ ст. з різних причин не мали власних національних держав, балансує на межі «реліктового» й «етнічного» регіону [5, с. 155–156]. У цьому сенсі фактор освіти як націєтворчий і загалом політичний інструмент кшталтування майбутніх поколінь свідомих громадян тут посідав одне із центральних місць у системі координат «спільнота громадян – держава», оскільки мав цінність триєдиного символу – етнічного патріотизму, політичного престижу та наднаціонального бізнесу. Прикладом цього правила був історичний Станиславів – сучасний Івано-Франківськ.

Метою статті є дослідження витоків першого навчального закладу «гуманістичного типу» в сучасному Івано-Франківську, документальне обґрунтування необхідності зміни дати заснування Карпатського національного університету імені Василя Стефаника з досі панівної «совєтської» дати 1940 р. на 1669 р. – рік заснування академії Андрія Потоцького в Станиславові.

Для цього запропоновані такі завдання: 1) вивчення історико-краєзнавчого доробку тематики ХІХ–ХХ ст.; 2) систематизація відомостей про заснування навчального закладу, відображення цих фактів у джерелах ХVІІ–ХVІІІ ст., зокрема подорожніх нотатках і панегіриках; 3) з'ясування специфіки функціонування Станиславівської академії в другій половині ХVІІ – на початку ХVІІІ ст.; 4) надати науково обґрунтовані висновки й узагальнення.

Матеріал і методи дослідження. У статті використано низку методів і принципів, зокрема методи: сходження від абстрактного до конкретного, формалізації, компаративний, ретроспективний; принципи: генетичний, субстратно-подієвий, інституційний.

Із майже двохсотлітнього доробку істориків і краєзнавців Станиславова – Івано-Франківська – вирізняються лише кілька публікацій, що торкаються досліджуваної теми. Зокрема, це історико-краєзнавчі праці ХІХ ст. С. Баронча [1], А. Шарловського [6], С. Заленського [3] й Ч. Хованця [12]. Останній дослідник, «найближчий» у часі – з-поміж істориків міста ХХ ст., уперше окремо проаналізував історію міських закладів освіти, починаючи із другої половини ХVІІ ст., зокрема у «фортечний період» міста Потоцьких [13]. Відтак ця розвідка досі вважається найґрунтовнішим критичним дослідженням теми, з огляду на використані джерела та їх інтерпретацію [13, с. 1–17], незважаючи на те що Хованцевий текст був написаний як розділ ювілейної колективної праці з історії І державної гімназії в Станиславові 1929 р.

Однак натеper відсутня студія, яка б проаналізувала особливості започаткування й функціонування в сучасному Івано-Франківську освітньої інституції – Академії Андрія Потоцького, якій Ч. Хованець, окрім цієї назви, надав ще й звання «першої гімназії з часів давньої Польщі» [12, с. 1]. Вочевидь, саме вона й поклала початок системі освіти на Покутті й, цілком вірогідно, могла б уважитися зачинателькою вищої освіти в місті, коригуючи панівні сьогодні факти про 1940 рік – другий рік совєтської окупації Західної України під час Другої світової війни, коли окупаційна влада створила Станіславський учительський інститут [18], який начебто й був контрапунктом вищої освіти в місті й на Івано-Франківщині. Лише 2025 р. вступні міркування були озвучені автором цієї статті в передмові до упорядкованого ним видання «10 краєзнавців Івано-Франківська» в серії «Мое місто» [8, с. 9]. Відтак ця стаття розпочинає наукові студії щодо визначення нової, історично обґрунтованої дати заснування закладу освіти, що її можна було б трактувати початком системної освітньої діяльності в давньому Станиславові, сучасному Івано-Франківську.

Результати та обговорення. Досі в історичному краєзнавстві Івано-Франківська панівні позиції щодо початків освіти посідали публікації трьох авторів XIX ст. – С. Баронча, А. Шарловського й С. Заленського. Це, зокрема, свідчить і про «полонійний» родовід їхніх праць, тим паче що перший і третій із цих авторів – не лише священники польської Римсько-Католицької Церкви, а й активні в науковій праці члени чернечих згромаджень – отців-домініканів і отців-єзуїтів [3, с. 3–4; 8, с. 12]. Досі вважається, що саме ці автори сформували історіографічну легенду про функціонування закладів освіти в Станиславові, зокрема в 60-х рр. XVII ст.

У 1858 р. С. Баронч (1814–1892) у праці «Pamiętki miasta Stanisławowa» так охарактеризував досліджувану тему: «Забезпечивши перші потреби міста, шановний засновник почав щиро думати над освітою мешканців. З цією метою, значно помноживши прибутки латинського парафіяльного костелу, він знову звернувся до короля з покірним поданням своїх задумів. Новообраний польський король Михайло Тиміш Вишневецький, зворушений проханням дуже шанованого в краю мужа, не тільки найласкавіше зволив підтвердити всі права, надані його попередником, але, порадившись із сенатом, дозволив відкрити у Станиславові академію. На підтримку королівської ласки з допомогою Андрієві Потоцькому поспішив львівський архієпископ о. Ян Тарновський, надавши 1669 р. станиславівському латинському костелові статус колегіати. Капітул цієї колегіати складався з трьох прелатів, тобто: декана, кустоша, схоластика і чотирьох каноніків, обов'язком яких було вести заняття в академії під керівництвом ректора» [1, с. 20–21].

Трохи згодом, у 1887 р., А. Шарловський (1845–1911) (на той час викладач місцевої гімназії) у праці «Stanisławów i powiat stanisławowski p,od względem historycznym i geograficzno-statystycznym» дещо по-іншому, але, повторюючи головну тезу С. Баронча, зазначив таке: «Королі Михайло Вишневецький і Ян III приділяли нашому містові таку ж увагу, як їхній попередник. Ще раз підтверджували привілеї, а на прохання і представлення власника міста та після отримання згоди сенату король Михайло Корибут дав дозвіл на заснування в Станиславові академічної колонії. І коли львівський архієпископ Ян Тарновський у 1669 р. підняв місцевий фарний костел до рівня колегіати, то утворену при ній капітулу зобов'язали займатися викладанням певних предметів у так званій «академії станиславівській», що залишалася під керівництвом ректора. Сейм, скликаний 14 січня 1677 року у Варшаві за правління Яна III, підтвердив створення Станиславівської колегіати. [...] Станиславівська колегіата існувала до 1799 р. [...] З 1669 по 1706 р. вона займалася викладанням у колонії академічній» [6, с. 26–27].

Через 9 років, у 1896 р., С. Заленський (1843–1908) в публікації «ОО. Jezuiti w Stanisławowie: szkic historyczny» у свій спосіб підсумував ці факти: «Хоробрий і мудрий пан Андрій (з 1668 р. київський воєвода) не забув і про школи. На все Покуття не було жодної середньої школи чи гімназії. Засновуючи в 1669 р. колегіум, при якому працювало три прелати і три каноніки, він покладав на них обов'язок викладання у публічній школі граматики, синтаксими, поетики і риторики, на що надав їм село Парище під Надвірною, що також називалося Щастиславом. Такою великою була радість із цієї школи на Покутті, що її гучно названо «станиславівською академією», а насправді вона була скромною «філією краківської академії». Проіснувала вона неповних 40 років, а кількість учнів не перевищувала двохсот. [...] у перші дні 1707 р. «станиславівська академія» перестала існувати» [3, с. 16–17].

Якщо ці фрагменти цитованих вище праць більшою мірою засвідчують факт створення закладу освіти, зовнішні обставини його функціонування, значний інтерес має інша, невеличка за обсягом, публікація вже згаданого А. Шарловського «Rys historyczny miasta Stanisławowa» (1887). У ній знаходимо певні пояснення про внутрішній світ цього закладу: «Крім релігійних справ та інтересів, предметом турботи господарів нашого міста була освіта. Коли за згодою

та дозволом львівського архієпископа Яна Тарновського, парафіяльний костюл було перетворено на колегіату, у 1669 р. Андрій Потоцький заснував у Станиславові філію Краківської академії, яку зазвичай називали «Станиславівською академією». Працювати вчителями він зобов'язав членів капітули колегіати та каноніків. Один із них викладав курс філософії зранку і пополудні, другий – риторику з діалектикою, третій – виконував обов'язки казначея. І так: один із них викладав курс філософії вранці та вдень; другий – риторику і діалектику, а третій виконував обов'язки проповідника» [8, с. 52]. Ці твердження автор підкріплює цитуванням рукопису, що знаходився в бібліотеці Ягеллонського університету в Кракові: «Станиславівська колегіата у Галицькій землі матиме трьох прелатів, а саме декана, кустоша і схоластика; трьох каноніків, один з яких читатиме вранці й пообідді курс філософії в Станиславівській академії, інший – риторику й діалектику, а третій займе місце проповідника...»¹ [8, с. 52, прим. 17].

Відтак тема «Станиславівської академії» посіла своє місце в тогочасному краєзнавстві Станиславова як доконаний, але й суперечливий, з огляду на документальні підтвердження, факт, до якого знову звернувся аж 1929 р. Ч. Хованець (1899–1968) – найвідоміший дослідник «фортечного періоду» історії міста [8, с. 82]. Хоча варто пам'ятати, що в упорядкованій 2018 р. з рукопису, віднайденого М. Волощуком у Бібліотеці Польській у Парижі (Biblioteka Polska w Paryżu) [12, с. 8–9], публікації «Historia twierdzy stanisławowskiej (1662–1812), авторства Ч. Хованця не знайдемо інформацій про досліджуваний заклад освіти [12, с. 22–58], окрім двох фрагментів – чергове відкриття станиславівської академії, організованої й «оживленої щільними зв'язками з краківською Вшехніцею» 23 червня 1703 р.; латиномовного додатку про панегірик 1684 р. авторства ректора академії В.К. Лесьовського [12, с. 60; 12, с. 174, додаток 7]. Вочевидь, автор і дослідник не переймався цією темою саме в розрізі історії станиславівської фортеці, адже він з'ясував її у публікації 1929 р. «Szkoly w twierdzy stanisławowskiej», з-поміж іншого ретельно дослідивши створення й діяльність Академії Андрія Потоцького [13, с. 1–6].

І саме ця Хованцева публікація, яка спершу з'явилася як розділ у «Ювілейній книзі Першої державної гімназії у Станиславові», а відтак як брошура, сьогодні є справжнім інтелектуальним путівником джерелами й, відповідно, аргументами на користь досліджуваної в статті теми. Безперечно, що в ній автор виступає як польський патріот: «Наша академія² – давня і гідна вдячної пам'яті. Заснована як приватна ініціатива польського магната з Кресів – зростала завдяки щоденній праці багатьох поколінь професорів і студентів, безперервним плином своєї історії торкалася блиску і злиднів занепадаючої Польщі, негараздів по її поділах, військових поразок – сьогодні, у відродженій Речі Посполитій, святкує своє більш як двохсотлітнє існування» [13, с. 1].

Дуже важлива річ: автор прив'язує тогочасну державну гімназію в Станиславові не лише до діяльності отців-єзуїтів у XVIII ст., зокрема станиславівської єзуїтської колегії, а й указує, що її (гімназії) початки варто шукати в XVII ст. – у діяльності Академії Андрія Потоцького, яка була колонією Ягеллонської Вшехніци з Кракова: «Насправді безпосередніх початків повинні ми шукати на півстоліття раніше, ще в XVII столітті, коли в фортеці над Бистрицею Андрія Потоцького загостювала колонія Ягеллонської Вшехніци з Кракова» [12, с. 1]. Між тим зазначмо, що в історії краківської Вшехніци 1364–1900 рр. інформацій про станиславівську філію немає [9], лише в XXI ст. така освітня інституція функціонувала в Кракові до кінця 2025 р.³ [19]. Не знайдемо відомостей про станиславівську філію Кра-

¹ Латинськомовний оригінал: «Ecclesia Stanislavoviensis collegiata in terra Haliciensis habebit praelatos tres, scilicet decanum, custodem et scholasticum; canonicos tres, quorum unus in Academia Stanislavoviensi praeleget Cursum philosophicum horis matutinis et pomeridianis, alter Rhetoricam cum Dialectica, tertius praedicatoris vices obilit...» [8, с. 52, прим. 17]. Дослівний переклад – *авт.*

² В оригіналі *Uczelnia* – слово, що означає заклад вищої освіти (університет, інститут, академію, коледж) – *авт.*

³ Сучасне розуміння Вшехніци – освітня інституція, яка зорієнтована на навчання згідно з американською формулою «University Extensions», тобто університетських підрозділів, що надають наукові експертні знання у формі безперервної освіти. Вшехніца Ягеллонського університету функціонувала у 2005–2025 рр. [19].

ківської академії й у дослідженні історії польського шкільництва тих років [16, с. 165–169], лишень згадку про єзуїтську колегію 1741 р. [16, с. 126].

У цьому контексті важливою є примітка А. Шарловського в праці «*Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym*» (1887): «Думку про існування якоїсь академії в Станиславові розповсюдив Садок Баронч у своїй цінній праці [...], але на підтвердження її існування не додає жодних інших свідчень, а тільки витяг з панегірика Стефана Барвінкевича, доктора філософії Краківської академії [...] З того часу моїм завданням було вияснити належним чином справу здогадок про Станиславівську академію та її стосунок до колегіати. [...] не плекаю ні найменшого сумніву, що була то не академія в звичному розумінні терміну, а лише середня школа, свідченням чого можуть бути «Капітульні акти» місцевої колегіати. [...] В станиславівському фарному архіві знайшов я лише витяг з актів, з якого можна переконатись, що оригінал на той час був уже досить знищений, а через те й уривок, що стосується академії, є такий баламутний з огляду граматики, що не гоже намагатись його реконструювати. Цитую його без найменших змін. Крім багатьох інших обов'язків, фундатор у капітулі також уклав: «І кожен декан, хранитель, схоласт, канонік, нехай будуть замінені, внаслідок висунення на попередніх зборах і за посередництва процедури виборів Колегіати церкви станиславівської, задля розширення академії, виконали завзято закону приписи». [...] У зв'язку з коротким існуванням філії Академії в Станиславові [...] жоден з письменників не згадує її в переліку філій Краківської академії» [1, с. 150–152, прим. 32].

Цю дилему підсумовує Ч. Хованець: «Слід зазначити, що вищим навчальним закладом у тогочасному розумінні називали той тип, який ми сьогодні відносимо до категорії середніх шкіл. Викладати в нашій Академії, як і в тих, мали самі каноніки, навіть пралати, тобто освічені священники, що займали високе місце в церковній ієрархії, причому це мали бути люди науки, «*lectioni bene imbuti*», як висловлювався фундаційний акт, – самі академіки, тобто доктори Вшехніци Ягеллонської. І тут ми знаходимо перший пункт дотику з Краковом. Завдяки використанню професорських кадрів, які вийшли з Краківського університету, Станиславівська академія ставала його «колонією». Це означає, що тільки звідти вона могла в майбутньому брати професорів і магістрів за потреби, тільки тамтешніми могла керуватися морально-політичними тенденціями, тільки тамтешніми дотримуватися статутів і наукових програм. Ця зв'язок не тягнув за собою необхідності більш суворого підпорядкування. Ми не знаходимо жодних доказів того, що наша Академія була залежною від матірньої в адміністративному чи матеріальному плані. Ягеллонський архів не має жодних звітів зі Станиславова, ані щорічних звітів на зразок тих, які єзуїтські колегії надсилали своїм генералам. Під час пошуків в актах цього архіву ми знайшли лише одну коротку нотатку XVII ст. та дві персональні записки з XVIII ст., які дають підстави припустити, що це був неформальний зв'язок, скоріше ідеологічного характеру» [13, с. 3]. До слова, лише 1704 р. академія, за словами дослідника, нав'язала тісні зв'язки з краківською Вшехніцею, а тогочасні документи згадують ректора академії Яна Купінського (Jan Kupiński), магістрів академії – Стефана Беніша (Stefan Benisch), Марціна Бірмана (Marcin Birman) і Францішека Невейського (Franciszek Niewiejski) [13, с. 5].

А ще Ч. Хованець розвінчує «першість» С. Баронча у твердженні про існування академії у Станиславові: історик указує, що вперше про цей факт написав Я.Т. Юзефовіч у праці «*Kronika miasta Lwowa od r. 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historia arcybiskupstwa lwowskiego w tejże epoce*» 1854 р., тобто на 4 роки раніше, аніж С. Баронч [14, с. 16]. Ось цей фрагмент: «Рік 1669 [...] Також Станиславівська академія була заснована в цьому році завдяки побожній щедрості Андрія на Потоці, Станиславові та Лисці Потоцького, генерального воєводи київського та галицького, лежайського та коломийського старости» [14, с. 289, 299]. Щоправда, жодних покликань на джерела Я.Т. Юзефовіч не подавав.

Незважаючи на вказаний 1669 рік як контрапункт станиславівського шкільництва у формі академії, Ч. Хованець взорується ще й на 1662 р. – рік, коли А. Потоцький, зокрема, приступив ще й до започаткування шкільництва в новопосталому місті, хоча й стверджував, що у фундаційних актах тутешньої римсько-католицької парафії (від 9, 20 листопада 1662 р). не було згадок про які-небудь парафіяльні школи [13, с. 1]. Для загальної характеристики А. Потоцького як фундатора освіти в Станиславові бралось твердження з першої польської енциклопедії авторства Б. Хмельовського (1700–1763) «*Nowe Ateny Albo Akademia Wszelkiej Scyencyi Pełna...*» [11, с. 342].

Саме тому Ч. Хованець робить пасаж у бік А. Потоцького: «Швидкий розвиток міста та його висунення на чільне місце в Галицькій землі завдяки протекції королів та спадкоємців спричинили подальшу розбудову шкільництва. Наслідуючи приклад Замостя, цього першопрохідця магнатських достатків і фортець, Андрій Потоцький вирішив створити у своїй резиденції якийсь більший осередок освіти, який би прикрашав її і водночас освітлював Креси, все дике Задністров'я. Тож він вирішив заснувати в Станиславові вищу школу, де могла б навчатися молодь з Покуття і де, перш за все, його улюблений син Станислав, від якого місто отримало свою назву, міг би підготуватися до майбутньої публічної служби» [13, с. 2]. Цей сюжет, сказати б, в унісон підтверджує задум канцлера й великого коронного гетьмана Я. Замойського щодо завдань заснованої 1594 р. ним академії – у центрі його володінь м. Замості Холмської землі Руського воєводства: готувати вихованців до публічної служби [7, с. 299].

Для цього місцевий римсько-католицький костюл перетворили на колегіату, зокрема 15 квітня 1669 р. спеціальним фундаційним актом до галицьких земських книг унесли вимогу утримання трьох прелатів, стількох же каноніків і чотирьох вікаріїв задля організації й утримання академії та навчання в ній [13, с. 2]. Щоправда цього запису з 1899 р. у галицьких земських книгах уже не було, а його оригінал із станиславівської римсько-католицької парафії зник безслідно [13, с. 16, прим. 6].

Тому Ч. Хованець, характеризуючи засади функціонування академії, указував на усе більшу її залежність від місцевої колегіати. Про це, як він повідомляв, ґрунтуючись на рукописі з Ягеллонської бібліотеки, зазначалося у фундаційному акті: «Обов'язком превелебного схоластика буде відвідувати Академію, неодноразово нагадувати ректору, щоб він пам'ятав, яку людину він підтримує, заохочувати академіків належним чином виконувати свої обов'язки (як це буде наказано в правилах Академії) та карати недбалих; і його обов'язком буде, разом із судженням та порадою капітули та професорів, замінити ректора Академії, добре обізнаного у знанні цього вчення, над яким він буде поставлений. На якій би посаді він недбало не поведився, колегія капітули матиме право зробити йому зауваження. Якщо він продовжуватиме бути недбалим, я надаю тій самій колегії право замінити більш компетентних лекторів після консультації з академіками»⁴ [13, с. 16, прим. 15].

Львівський римсько-католицький архієпископ Я. Тарновський 14 червня 1669 р. затвердив фундаційний акт, а сеймик галицької шляхти 15 грудня 1671 р. подав його до затвердження сеймові: «Найкращим прикладом для сучасних і майбутніх поколінь є Єгомосьць воєвода київський, який, заради користі Вітчизни, охоче користувався всіма нагодами, здобувши безсмертну славу, спочатку для прославлення Бога, потім для навчання польської молоді, в місті Станиславові, на своїй спадковій власності заснував колегіальну церкву та академію,

⁴ Латинськомовний оригінал: «*Reverendi vero scholastici munus erit Academiam invisere, Rectorem identidem commonefacere, ut meminent quam personam sustineant, Academicos ad recte obeunda officia (prout his in ordinatione Academiae iniuncta erunt) cohortari, castigare negligentiores; eiusque erunt partes cum iudicio consilioque capituli et Professorum Academiae rectorem scientia hac, cuius praeponetur, lectioni bene imbutum, surrogare. Quo in officio sese demissive gesserit collegio capituli admonendi eum ius esto. Si perseverabit negligens, communicato cum Academicis consilio, lectores sufficientiores surrogandi eidem collegio potestatem tribuo*» [13, с. 16, прим. 15]. Дослівний переклад – авт.

ретельно продумавши винагороду як для священників, так і для професорів, заснував цю фундацію відповідно до приписів права до актів земельних подав і для більшої ваги, щоб ця фундація була затверджена авторитетом сейму, привертає увагу. Шановні панове депутати, просимо вас якнайпалкіше підтримати це славне діло і благородне прагнення» [13, с. 2].

Сеймове затвердження й формальна згода польського короля (про яку, як зауважує Ч. Хованець, невідомо [13, с. 16, прим. 11]), відбулися 1677 р. [13, с. 2]. Уважається, що станиславівська академія відкрила свої двері для молоді 1670 р., а в 1671 р. її діяльність стала dokonаним фактом [13, с. 2].

Відтак Академія Андрія Потоцького стає фігуранткою в тогочасних джерелах, зокрема подорожніх нотатках і панегіриках. Коротко про них та особливості функціонування досліджуваного закладу освіти.

Фригієць Ульріх фон Вердум (1632–1681) на початку січня 1672 р. в діаріусі записав, що в Станиславові «воєвода також заснував [...] вищу школу з п'ятьма професорами» [17, с. 172]. Відомо, що професори входили до складу капітули станиславівської колегіати, яка делегувала до їх грона на постійно одного зі своїх прелатів, а ще й схоластика, не лише як професора, а й візитатора. Організацію й управління академією визначала ординація (статут) закладу. Про всі справи академії вирішувала професорська колегія, ректора (зазвичай званого «директором») іменував схоластик за рішенням професорів терміном на три роки. Відтак ректор здійснював загальний нагляд над закладом, мав дисциплінарну владу на студентами, провадив списки студентів («альбом»), був присутнім під час іспитів і затверджував навчальні програми [13, с. 3].

Для забезпечення життєдіяльності академії, на покриття видатків, пов'язаних із утриманням і керуванням закладу, А. Потоцький привілеєм надав їй село Парище (нині в Надвірнянській міській громаді Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.); схоластиків призначив доходи із села Скопівка (нині в Отинійській селищній громаді Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.) і пробство в Отинії; каноніку від риторики й діалектики – пробство в Лисці (нині селище Івано-Франківського р-ну Івано-Франківської обл.), професорові філософії – пробство в Козовій (нині селище, адміністративний центр Козівської селищної громади Тернопільського р-ну Тернопільської обл.) [13, с. 3; 13, с. 16, прим. 16, 17].

З невідомих сьогодні документів церковного діловодства відомо про перших професорів академії в 70–80-х рр. XVII ст. Зокрема, першим ректором був схолатик колегіати, ксьондз Ян Станислав Ястржембський (Jan Stanisław Jastrzębski) – викладач теології; канонік, доктор філософії, ксьондз Каспер Цедровіч (Kasper Cedrowicz), пробощ козовський – викладач філософії (1676 р.); канонік, доктор філософії, Войцех Казимир Лєсьовський (Wojciech Kazimierz Lesiowski), пробощ лисецький – викладач риторики й діалектики (1677 р.), а в 1684 р. – ректор академії [13, с. 5].

Лише побіжно відомо про предмети, які викладали в академії, – історію, математику, філософію. Зокрема, курс останньої викладався три роки, ґрунтувався на вченні Аристотеля, і включав логіку, фізику, метеорологію, метафізику й етику. Як навчальна лектура вивчалися твори Вергілія, Горація, Овідія, Цицерона, Теренція [13, с. 4].

Ось як Ч. Хованець описує повсякдення тогочасної академії: «Що стосується навчання, то тут діяла в основному така ж програма, як і в інших академічних колоніях. Саме навчання було спрямоване «на мудру і виразну побожність»; головний акцент робився на побожності, якій підпорядковувалося навчання. Щодня учні після ранкового навчання мусили слухати месу і проповідь під загрозою тілесних покарань; за прикладом професорів вони часто сповідалися і причащалися, а також мусили належати до релігійних братств. Навчання відбувалося двічі на день, вранці та в післяобідній час, і базувалося головним чином на вивченні латини, яка вважалася найкращим засобом для розвитку розуму та підготовки до майбутнього суспільного життя» [13, с. 3–4].

З-поміж найвідоміших студентів тогочасної станиславівської академії – син А. Потоцького – Станислав, на честь якого й назвали місто і який загинув під Віднем 1683 р., його молодший брат Йосиф – пізніший дідич міста й великий гетьман, а також син архітектора, майбутній коронний інстигатор Августа III – Павло Беноє [13, с. 4–5].

Про станиславівську академію кінця XVII ст. як доконаний факт свідчить і видана в досліджувану добу жанрова література – панегірики – твори, зазвичай прикладного характеру, у своєму жанрі маленькі поетичні шедеври, які витримували поетику похвали [2, с. 31–53].

Зокрема, це «Передшлюбний панегірик [з нагоди шлюбу Катерини, дочки Андрія Потоцького з Людвіком Великопольським] «Вершина світочів родини з нагоди свят і т. д.» (Краків, 1688), написаний Стефаном Барвінєвічем (бл. 1660 – не раніше 1690) [9]. У ньому міститься згадка про функціонування академії в Станиславові, названу «Академічними Музами», яку заснував батько нареченої – А. Потоцький: «Якщо ж, як свідчить неминучість людського буття, час – ворог і пожиратель королівств і дідівських звичаїв, роз’їсть гучно-дзвінку мідь законів; то Музи Академічні, які я звів, мов Парнас, – будуть вічно вітати хвалою величне ім’я твоє в щасливому місті Потоцьких, яке ти заснував, щоб глибока ніч незнання не заповонила ці землі» [6, с. 150–151, прим. 32]. Додаймо сюди й найстаріший, за визначенням Ч. Хованця, друк академії, авторства вже згадуваного викладача й ректора станиславівської академії – В.К. Лесьовського, присвячений похоронові Станислава Потоцького «Тріумфальний пам’ятник, увінчаний двома колосами безсмертної слави...», виданий 1684 р. у Кракові [15].

Вочевидь, ці панегірики (і не лише вони) – поетичні джерела, що мають безпосередній стосунок не лише до історії родини Потоцьких, а й освіти в Станиславові, ще чекають своїх перекладачів.

Відтак завершити цю студію варто рядками Ч. Хованця про академію А. Потоцького: «Наша Академія існувала майже півстоліття. Вона розвивалася в рамках своєї ординації, серед усталених звичаїв [академічних] колоній, в дусі наукових програм, сухих як граматичні правила Альвара⁵, які, однак, оживлялися барвистим змістом шкільних та рекреаційних годин. [...] Тут, у затінку величної колегіати, зосереджувалося і вирувало все бурхливе студентське життя, наповнюючи цей куточок міста, сьогодні тихий і сонний, галасом і шумом. У повітрі літали уривки повторів і латинських слів, змішуючись із криками ігор і суперечок, із плачами про славнозвісну «студентську кривду», старих і вічних як світ, що час від часу переривав голосистий голос дзвінка, скликаючи учнів до школи, на месу або на відпочинок» [13, с. 4].

Зауважмо, що початок XVIII ст. – це доба впевненої ходи в Станиславові єзуїтського шкільництва, особливості якого в контексті заявленої теми ще варто було б дослідити. Як виснував А. Шарловський, «прибуття отців-єзуїтів до Станиславова, безсумнівно, відбулося між 1713 і 1717 роками, оскільки вже в 1718 р. вони змогли взяти на себе управління місцевою академічною колонією» [6, с. 52]. І додавав: «Поряд із костьолом у 1744 р. збудували монастир, при якому розміщено колегіум. Окрім щедрої допомоги обох дідичів, щедрю пожертву колегіуму також зробила Гелена з Куропатвів Белжецька, донька Петра Куропатви, яку станиславівські єзуїти зарахували до числа засновників колегії. Поки мурований колегіум ще не був побудований отці [єзуїти] розмістили школу в дерев’яному будинку на території колегіуму, в якому в 1718–1744 рр. відбувалося навчання. Єзуїтський колегіум проіснував у нашому місті до ліквідації ордену 1773 р. Школа складалася з п’яти класів, з яких

⁵ Йдеться про підручник латинської граматики авторства Мануеля Алваріша – португальського єзуїта – «De institutione grammatica» (так званий «Alwar»), виданий 1572 р. в Лісабоні, а 1577 р. – у Познані. Ним користувалися майже в усіх освітніх закладах тогочасної Європи.

три молодших називалися «граматичними», а два старших – «гуманіорами». Тут був річний курс філософії, викладали французьку та німецьку мови. При колегіумі створили студентське братство Маріянської солідації. Найславетнішим періодом розвитку тутешнього колегіуму стали 1760-ті роки, коли, як пише Францішек Карпінський у своїх «Спогадах», у ньому налічувалося 400 учнів» [6, с. 53].

Відтак дослідник історії єзуїтів у нашому місті С. Заленський додає: «Оскільки головною причиною спровадження єзуїтів до Станиславова за задумом воєводи Потоцького були школи, то отці єзуїти зразу ж ревно взялися за їх відкриття. У вересні 1716 р. в дерев'яному будиночку, що належав капітулі колегіати, вони урочисто відкрили класи граматики і синтаксими, через рік – гуманіори і риторики, а в 1718 р. – дворічний курс філософії [...] Не бракувало студентів – усіх тоді було 200, бо, як ми уже згадували, на все Покуття не було жодної середньої школи, а найближче містилася у Львові. [...] Ліквідаційний 1773 рік застав у п'ятих класах 178 учнів, а в підготовчій інфімі могло бути 40, разом, мабуть, 220» [3, с. 23, 53].

Висновки. Дослідження дає змогу зробити низку узагальнених та аналітичних висновків, важливих як для історії освіти на Галичині, так і для сучасних дискусій довкола інституційної спадкоємності Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

По-перше, *освітня традиція Станиславова має значно глибші історичні корені, ніж це прийнято в совєтській і постсовєтській історіографії*. Аналіз джерел XVII–XVIII ст., історико-краєзнавчих праць XIX–XX ст., подорожніх нотаток і панегіричної літератури переконливо свідчить про існування в Станиславові з 1669 р. стабільно функціонуючої освітньої інституції – Академії Андрія Потоцького. Вона була не випадковим або епізодичним утворенням, а системним навчальним закладом із визначеною організаційною структурою, фінансовим забезпеченням, навчальними програмами та професорським корпусом.

По-друге, *Академія Андрія Потоцького відповідала тогочасному уявленню про навчальний заклад «гуманістичного типу»*. Хоча в сучасній термінології її важко однозначно зарахувати до категорії університетів, у контексті освітніх стандартів XVII ст. вона виконувала функції «вищої школи» або академічної колонії, готуючи молодь до публічної, адміністративної й церковної служби. Навчання ґрунтувалося на класичному гуманітарному каноні (філософія, риторика, діалектика, історія, антична література), що цілком уписує її в загальноєвропейський освітній простір ранньомодерної доби.

По-третє, *зв'язок станиславівської академії з Краківською Вишніцею мав переважно ідеологічний і кадровий характер*. На відміну від єзуїтських колегій XVIII ст., Академія Андрія Потоцького не перебувала в жорсткій адміністративній чи фінансовій залежності від «матірної» інституції. Її «академічність» визначалася передусім походженням викладачів, навчальними програмами та культурним орієнтиром на Ягеллонську традицію, що дає змогу говорити про неформальну, але значущу інтеграцію в університетську культуру Речі Посполитої.

По-четверте, *історіографічна суперечка щодо статусу станиславівської академії є відображенням ширших проблем інтерпретації понять «академія», «вища школа» й «середня освіта» в ранньомодерний період*. Як показав аналіз позицій С. Баронча, А. Шарловського, С. Заленського та Ч. Хованця, різночитання джерел не заперечують самого факту існування освітньої інституції, а радше свідчать про еволюцію освітніх стандартів і термінології. У цьому сенсі дискусія не нівелює значення академії, а навпаки, актуалізує потребу осмислення її в історичному контексті доби.

По-п'яте, *академія Андрія Потоцького стала фундаментом подальшого розвитку освіти в Станиславові*. Саме вона започаткувала традицію інституційного шкільництва, яка у XVIII ст. була продовжена єзуїтським колегіумом, а згодом світськими гімназійними та педагогічними структурами. Професійна освітня діяльність у місті не була започаткована

1940 р., як це стверджувала советська історіографія, а мала багатовікову еволюцію з різними формами та моделями освітніх інституцій.

По-шосте, 1669 р. є історично обґрунтованим контрапунктом для перегляду часу заснування сучасного Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Ідеться не про механічне ототожнення різних за статусом і функціями освітніх інституцій, а про визнання спадкоємності освітньої традиції як елемента культурної та символічної пам'яті міста. Такий підхід відповідає сучасним практикам декомунізації, деколонізації історичного наративу й переосмислення локальної ідентичності.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на детальніше вивчення єзуїтського етапу освітнього розвитку Станиславова, а також на введення до наукового обігу малодосліджених і документальних джерел XVII–XVIII ст. Їх переклад, критичне видання та міждисциплінарний аналіз дадуть змогу ще повніше реконструювати освітній простір міста й уточнити місце Академії Андрія Потоцького в історії української та центральноєвропейської освіти. Свого часу С. Заленський зауважував: «... і тільки школи, оцієї «станиславівської академії», забракло до комплексу оздоб «столиці Покуття». Скоро постане і вона, величніша, триваліша, ніж попередня» [3, с. 18]. Тож ми переконані, що Академія Андрія Потоцького XVII ст. постає не лише як історичний факт, а і як важливий символ ранньої освітньої модернізації Покуття й підґрунтя сучасної університетської ідентичності Івано-Франківська. Сьогодні її формує спадкоємець станиславівської академії – Карпатський національний університет ім. Василя Стефаника.

Література:

1. Баронч С. Пам'ятки міста Станиславова / пер. з пол. Ю. Угорчака. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. 143 с.
2. Гімни і трени. Українська геральдика та пропам'ятна поезія XVI – XVIII ст. / упорядкування, вступна стаття, примітки, переклади Валерія Шевчука. Київ : Кліо, 2024. 560 с.
3. Заленський С. Отці єзуїти в Станиславові / пер. з пол. В. Полек. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. 72 с.
4. Монолатій І. Етнопериферійність. Участь суб'єктів західноукраїнської етнополітичної сфери в міжетнічній взаємодії, міждержавних конфліктах і культурі пам'яті. Дрогобич : Посвіт, 2022. 576 с.
5. Монолатій І. Між «реліктовим» і «етнічним» регіоном: західноукраїнські ідентичності в етнополітологічній ретроспективі. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2024. Вип. 17. С. 155–170.
6. Шарловський А. Станиславів і Станиславівський повіт з погляду історичного та географічно-статистичного / пер. з пол. Т. Буженко. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 176 с.
7. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 3-є видання, перероблене та розширене. Київ : Критика, 2006. 584 с.
8. 10 краєзнавців Івано-Франківська / упорядкував Іван Монолатій. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2025. 176 с.
9. Barwinkiewicz S. Celsitudo illvstrissimarvm familiarvm ad festa nvptialia [...] neosponsorvm [...] Lvdivici comitis in Pieskowa Skała Wielopolski, pincernae Regni [...] et Catharinae Potocka [...] parentum Andreae Potocki castellani Crac. [...] ac Annae a Rysin [...] filiae inter festiuos applausus Varsavienses. Cracoviae : ex officina Alberti Gorecki [...], 1688. 18 s.
10. Bąkowski K. Dzieje wszechnicy krakowskiej od r. 1364 do 1400 i od 1400 do 1900. Kraków : Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 1900. 110 s.
11. Chmielowski B. Nowe Ateny Albo Akademia Wszelkiey Scyencyi Pełna: Na różne Tytuły, iak na Szkolne Classes Podzielona, Mądrym dla memoriału, Idiotom dla nauki, Politykom dla praktyki, Melancholikom dla rozrywki Erigowana. Cz. 4, a drugi Supplement. Lwów : w Drukarni J.K.M. Collegii Societatis Jesu, 1756. 634 s.

12. Chowaniec Cz. Historia twierdzy stanisławowskiej. 1662–1812. Redakcja naukowa: M. Wołoszczuk, N. Mika, Z. Fedunkiwi. Iwano-Frankiwsk : LADEX, 2018. 315 s.
13. Chowaniec Cz. Szkoły w twierdzy stanisławowskiej 1669–1773. Stanisławów : Stanisław Chowaniec, Drukarnia i Litografia, 1929. 32 s.
14. Józefowicz J.T. Kronika miasta Lwowa od r. 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historia arcybiskupstwa lwowskiego w tejsze epoce. Lwów: W. Maniecki, 1854. 520 s.
15. Lesiowski W.K. Monumentum Trivmphale coronatis duobus Colossis immortalī gloriāe [...] D. Stanislai a Potok Potocki [...]: Dum ei, publico omnium dolore [...] in Ecclesia Collegiata Stanislavoviensi Iusta Funebria persoluerentur: in argumentum debitae venerationis, & gratitudinis. Kraków : Drukarnia Akademii Krakowskiej, 1684. 21 s.
16. Łukaszewicz J. Historia szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem od najdawniejszych czasów aż do roku 1794. T. 1. Poznań : J.K. Żupański, 1849. 977 s.
17. Liske F. K. Cudzoziemcy w Polsce: L. Naker, U. Werdum, J. Bernoulli, J. E. Biester, J.J. Kausch. Lwów : Gubrynowicz i Schmidt, 1876. 340 s.
18. Офіційний сайт Карпатського національного університету імені Василя Стефаника : Університет. Про Університет. Історія. URL: <https://cnu.edu.ua/istoriia/> (дата звернення: 24.12.2025).
19. Wszechnica Uniwersytetu Jagiellońskiego. URL: <https://wszechnica.uj.pl/> (дата звернення: 26.12.2025).

References:

1. Baronch, S. (2007). Pamiatky mista Stanyslavova [Monuments of the city of Stanislaviv] (Yu. Uhorchak, Trans.). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
2. Bakowski, K. (1900). Dzieje wszechnicy krakowskiej od r. 1364 do 1400 i od 1400 do 1900 [History of the Krakow Academy from 1364 to 1400 and from 1400 to 1900]. Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa [in Polish].
3. Barwinkiewicz, S. (1688). Celsitvdo illvstrissimarvm familiarvm ad festa nvptialia [...] [Panegyric on the wedding celebrations of the noble Potocki family]. Cracoviae: Ex officina Alberti Gorecki [in Latin].
4. Chmielowski, B. (1756). Nowe Ateny albo Akademia Wszelkiey Scyencyi Pełna [New Athens, or the Academy of All Knowledge]. Part 4, second supplement. Lwów: Drukarnia J. K. M. Collegii Societatis Jesu [in Polish].
5. Chowaniec, Cz. (1929). Szkoły w twierdzy stanisławowskiej 1669–1773 [Schools in the Stanislaviv Fortress, 1669–1773]. Stanisławów: Stanisław Chowaniec, Drukarnia i Litografia [in Polish].
6. Chowaniec, Cz. (2018). Historia twierdzy stanisławowskiej. 1662–1812 [History of the Stanislaviv Fortress, 1662–1812] (M. Wołoszczuk, N. Mika, & Z. Fedunkiwi, Eds.). Ivano-Frankivsk: LADEX [in Polish].
7. Himny i treny. Ukrainska heraldychna ta propamiatna poeziiia XVI–XVIII st. (2024). [Hymns and threnodies. Ukrainian heraldic and commemorative poetry of the 16th–18th centuries]. V. Shevchuk (Comp., Intro., Notes, Trans.). Kyiv: Klio [in Ukrainian].
8. Iakovenko, N. (2006). Narys istorii serednovichnoi ta rannomodernoi Ukrainy [Outline of the history of medieval and early modern Ukraine] (3rd ed., rev. and exp.). Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
9. Józefowicz, J.T. (1854). Kronika miasta Lwowa od r. 1634 do 1690 [Chronicle of the city of Lviv from 1634 to 1690]. Lwów: W. Maniecki [in Polish].
10. Lesiowski, W.K. (1684). Monumentum Trivmphale coronatis duobus Colossis immortalī gloriāe... [Funeral panegyric for Stanisław Potocki]. Kraków: Drukarnia Akademii Krakowskiej [in Latin].
11. Liske, F.K. (1876). Cudzoziemcy w Polsce: L. Naker, U. Werdum, J. Bernoulli, J. E. Biester, J. J. Kausch [Foreigners in Poland]. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt [in Polish].
12. Łukaszewicz, J. (1849). Historia szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem od najdawniejszych czasów aż do roku 1794 [History of schools in the Crown and the Grand Duchy of Lithuania until 1794] (Vol. 1). Poznań: J.K. Żupański [in Polish].
13. Monolatii, I. (2022). Etnoperyferiinst. Uchast subiektiv zakhidnoukrainskoi etnopolitychnoi sfery v mizhetnichnii vzaiemodii, mizhderzhavnykh konfliktakh i kulturi pamiaty [Ethnoperipherality. Participation of Western Ukrainian ethnopolitical actors in interethnic interaction, interstate conflicts, and memory culture]. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].

14. Monolatii, I. (2024). Mizh «reliktovyim» i «etnichnym» rehionom: zakhidnoukrainski identychnosti v etnopolitohichnii retrospektyvi [Between a “relict” and an “ethnic” region: Western Ukrainian identities in ethnopolitical retrospective]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia – Bulletin of the Precarpathian University. Political Science*, 17, 155–170 [in Ukrainian].
15. Ofitsiyni sait Karpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka. (2025). Istoriia [History]. Retrieved December 24, 2025, from <https://cnu.edu.ua/istoriia/> [in Ukrainian].
16. Sharlovskiy, A. (2009). Stanislaviv i Stanislavivskiy povit z pohliadu istorychnoho ta heohrafichno-statystychnoho [Stanislaviv and Stanislaviv county from a historical and geographical-statistical perspective] (T. Buzhenko, Trans.). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
17. Wszechnica Uniwersytetu Jagiellońskiego. (2025). Retrieved December 26, 2025, from <https://wszechnica.uj.pl/> [in Polish].
18. Zalenskyi, S. (2010). Ottsi yezuiti v Stanyslavovi [Jesuit fathers in Stanislaviv] (V. Poliek, Trans.). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
19. 10 kraieznavtsiv Ivano-Frankivska. (2025). [Ten local historians of Ivano-Frankivsk]. I. Monolatii (Comp.). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].

Ivan Monolatii. Andrzej Potocki Academy in Stanyslaviv. On the Genesis of Educational Institutions in Ivano-Frankivsk

This article is devoted to researching the genesis of the first “humanistic” educational institution in the territory of modern Ivano-Frankivsk – an academy founded in 1669 by Andrzej Potocki, the owner of the city of Stanyslaviv. In the context of contemporary processes of decommunization and the actualization of national memory policy in Ukraine, the author addresses the issue of the historical origins of the Vasyl Stefanyk Carpathian National University, questioning the date of its founding established during the Soviet period (1940) and proposing its revision based on an analysis of early modern sources. The article shows that the educational institution, established in Stanyslaviv in the second half of the 17th century, functioned as part of the broader sociocultural and political space of the multinational border region of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Education is considered not only as an instrument of intellectual formation, but also as an important factor in ethno-political balance, a symbol of social prestige, and a component of supra-regional cultural and economic ties. Based on a critical analysis of historical and regional literature of the 19th–20th centuries, as well as the use of sources from the 17th–18th centuries (travel descriptions, panegyric texts, local narratives), the process of the academy’s founding, its educational functions, institutional specificity, and place in the urban society of Stanyslaviv are reconstructed. The author argues that this educational institution corresponded to the European ideas of humanistic education at that time and served as a center for the formation of elites in the border region. In conclusion, the article justifies the need to revise the date of the founding of the modern Vasyl Stefanyk Carpathian National University, placing its history in a much longer historical continuum and offering a new perspective on institutional continuity, regional identity, and the political history of education.

Key words: political history, history of Ukraine, political culture, “humanistic” educational institution, Stanyslaviv, Andrzej Potocki, Potocki family, Vasyl Stefanyk Carpathian National University.

Відомості про автора:

Монолатій Іван – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Надійшла 02.12.2025

Прийнята 19.12.2025

Опублікована 28.01.2026